

Skarga potoczna w strukturze narracyjnej

KATARZYNA WYRWAS
(Katowice)

Wzorce gatunkowe funkcjonujące w języku często adaptują inne wzorce pokrewne im strukturalnie czy funkcjonalnie, realizując się w postaci niejednorodnej, synkretycznej. Struktury adaptacyjne, czyli struktury nawiązujące do innych wzorców gatunkowych (por. Wojtak 1999: 108-111), stanowić mogą interesujący obiekt badań. W przypadku struktur adaptacyjnych można mówić o zjawisku kontaminacji. Istniejące w języku zjawisko kontaminacji pojmowane jest jako „zmieszanie się, skrzyżowanie dwóch jednostek językowych, dające w wyniku nową jednostkę” (*Encyklopedia...* 1993: 285).

Przytaczana wyżej definicja dotyczy leksykalnego poziomu języka, na poziomie tekstowym natomiast mamy do czynienia z krzyżowaniem się wzorców tekstowych gatunków mowy, które nazwać można *kontaminacją gatunkową* (por. Wyrwas 2001b: 370-375; Wyrwas 2002: 72-74, 114-120; Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005: 87-89). W artykule przedstawione zostaną uwagi na temat kontaminacji dwóch gatunków mówionych – skargi i opowiadania, która w innej pracy nazwana została *nieintencjonalnym krzyżowaniem gatunków mowy*, ponieważ działanie kontaminujące nadawcy jest tu mimowolne i nie wynika z jego małej sprawności językowej (por. Sujkowska-Sobisz, Wyrwas 2003: 67-69).

Narracje naturalne występujące w rozmowie mają za zadanie przekazywać wiedzę o zdarzeniach (por. Depta 1998: 223). Jak stwierdza Walter Ong (1992: 187), narracja jest w pewnym sensie najważniejsza wśród wszystkich form sztuki słowa, ponieważ stanowi często fundament wielu innych form wypowiedzi. Struktury

narracyjne wskazać można np. w tekście skargi, podania, reklamy, zeznania składanego w sądzie etc. (por. także Ochs 1997: 187-188). Rzeczą istotną jest wskazanie, w jakie związki ze strukturą narracyjną wchodzi inne gatunki mowy.

Mechanizm krzyżowania się tekstów działa podobnie jak kontaminacja wyrazowa (por. Grabias 1970; Bartmiński 1974) – w jednostkach wyjściowych musi istnieć jakaś cecha wspólna, «która by stanowiła pomost czy „węzeł”, umożliwiający przeskok» (Bartmiński 1974: 111). Może to być cecha formalna lub – jak w przypadku omawianych gatunków – cecha semantyczna¹. Wzorzec tekstowy skargi mówionej podlega wpływowi opowiadania ze względu na współzależność tych gatunków na poziomie ich struktury semantycznej, co uwarunkowane jest przede wszystkim aktualną intencją nadawcy. W skardze nadawca zwykle przedstawia i analizuje różne sytuacje, wydarzenia ze swego codziennego życia oraz działania różnych osób, aby wskazać, które z nich są powodem jego złego samopoczucia. Nadawca skargi często dla pełnego wyrażenia swego złego stanu psychicznego musi przedstawić przebieg zdarzeń, które wywołały ten stan. Z tego powodu w tekście skargi oprócz struktur mających za zadanie wyrażać niezadowolnienie lub poczucie pokrzywdzenia nadawcy mogą pojawiają się elementy o charakterze narracyjnym. W przypadku skrzyżowania skargi mówionej z opowiadaniem powstaje zatem nowa całość o niejednolitej dominancie gatunkowej.

Dominantą gatunkową jest element strukturalny, semantyczny lub typ kompozycji tekstu będący stałą i nadrzędną wobec innych cechą danego gatunku (por. Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005: 30-31). Narracja mówiona posiada dominantę strukturalną², przejawiającą się w istnieniu kilkuelementowej konstrukcji o

1 Z podobnym zjawiskiem stykamy się w przypadku krzyżowania się podania ze skargą do instytucji. Gatunki te mają podobne komponenty semantyczne, które wyrażają intencje nadawców. Podobieństwo gatunków zasadza się więc w tym, że obie realizacje tekstowe mogą zawierać prośbę. Zarówno w skardze, jak i w podaniu nadawca pragnie skłonić odbiorcę do podjęcia pewnych działań, przy czym w skardze komponentów realizuje się jako tzw. *petitum* skargi, czyli żądanie określonego zachowania organu, w podaniu zaś składnik ten ma być prośbą, podanie jest bowiem z założenia prośbą do władz. Nadawcy skarg wybierają formę dyrektywy słabej i czasownik *proszę*, ponieważ tworzy on „atmosferę grzeczności” i może im zapewnić przychylność instytucjonalnego odbiorcy (por. Wyrwas 2001b).

2 Dominantę strukturalną wskazać można w wielu gatunkach urzędowych, zwłaszcza w tekstach prawnych, w których widoczna jest rygorystycznie przestrzegana kompozycja, oraz w odmianie kancelaryjnej, w której pisma tworzy się najczęściej według urzędowo ustalonego wzoru. Uregulowania prawne (np. *Kodeks postępowania administracyjnego*) wymuszają na nadawcach umieszczenie w tekście określonych elementów, bez których dany tekst byłby nieważny lub nieskuteczny w świetle prawa (dane osobowe stron, podstawa prawna, podpisy). Występowanie dominanty strukturalnej w tekstach sfery urzędowej pozwala ponadto nadać im stałą, łatwo rozpo-

stałym układzie – struktury narracyjnej³. Skarga mówiona natomiast – jak pokazują badania (por. Wyrwas 2002: 37-38) – jest gatunkiem nie posiadającym dominanty strukturalnej, mającym jednak wyraźną dominantę semantyczną, ponieważ większość elementów jej struktury ma charakter fakultatywny, a jedynym składnikiem konstytutywnym jest wyrażenie przez nadawcę niezadowolenia, negatywnych emocji, co przejawia się w występowaniu stałego składnika – negacji wyrażonej powierzchniowo, tzn. na poziomie słów, lub występującej jako sem w strukturze semantycznej leksemów.

Skarga realizująca się w kontaminacji ze strukturą narracyjną jest w tym zestawieniu gatunkiem „słabszym” pod względem formalnym, ponieważ kształt omawianego typu wypowiedzi zdominowany jest przez formę opowiadania. Odbiorca jednak identyfikuje daną wypowiedź jako skargę, tekst ów bowiem zawiera podstawowy, konstytutywny wyznacznik gatunku – powierzchniową realizację komponentu *mówię: czuję się źle z powodu X* (por. Depta 1999: 139; Wyrwas 2002: 34).

Poniżej przedstawiam analizę tekstów skarg realizujących struktury adaptacyjne, w których wydzielono graficznie składniki narracji potocznej oraz podkreślono elementy należące do wzorca skargi:

I.

A: jak on zrobił mi syna zażgał /	wprowadzenie
tak pani / dwadzieścia lat do wojska miał iść /	orientacja
przysłała soltys pani takich dwóch chłopaczków / mata iść mówi tam bo tam jest syn czy pobity czy zabity /	komplikacja
no i ja pani pojechałem tam / to on już mu bagneta wsadził / krew już zeszła / syn już nie miał przytomności	orientacja
nic nic nie mówiłem / no i pani taka tragedia /	zakończenie
zabrali go do szpitala / syn na drugi dzień zmarł / za późno było już	rozwiązanie
B: nam jest bardzo przykro że nasz syn jest gorzej potraktowany jak pies	zakończenie (ocena) I

znawalny kształt (por. Wyrwas, Sujkowska-Sobisz 2005: 30). Na temat struktury skargi urzędowej wypowiadałam się w innym miejscu (zob. Wyrwas 2002: 82-113).

³ W. Labov i J. Waletzky (1967: 32-41) zrekonstruowali strukturę narracji złożoną z następujących elementów (tłumaczenie nazw podaję za J. Warchalą, 1993: 24): 1) wprowadzenie - Abstract, 2) orientacja - Orientation, 3) komplikacja - Evaluation, 4) rozwiązanie - Result, 5) zakończenie - Coda.

A: bo w tej chwili tak wychodzi że / **pies jest droższy jak ten człowiek** / zakończenie (ocena) II
no pani **nie było o tego syna tyle dochodzeń co teraz o tego psa (!)** / no
taka jest prawda

II.

D: no to ja też się spotykam z takim **chamskim** zachowaniem / wprowadzenie
ostatnio poszłam do kasy spółdzielni zapłacić za mieszkanie / i wchodzę orientacja
a tu od drzwi **taki dym że nie ma czym oddychać** / komplikacja
normalnie **nie można było oddechu złapać** / a dwie panie **nawet okna nie**
otworzyły żeby trochę wywietrzyć tensusy / i panie siedzą sobie zadowolone orientacja
nie kasują pieniądze i **patrzą na mnie jak na idiotkę** bo ja stoję w tych
drzwiach i nie wiem dosłownie co mam zrobić (!) / czy wejść czy wyjść czy
zwrócić im uwagę czy co / no i one / zdziwione / pytają mi się nad czym ja
się zastanawiam /
a ja w końcu zapłaciłam i wyszłam z tej **komory gazowej** i nic nie powie- rozwiązanie
działam
no i żałuję że się powstrzymałam zakończenie

III.

A: w siedemdziesiątym piątym roku wpłaciłem dwadzieścia tysięcy orientacja
złotych na książeczkę oszczędnościową / na które musiałem osiem mie-
sięcy ciężko pracować /
po dwudziestu trzech latach przychodzę odbierać te pieniądze / dostaję komplikacja
dwadzieścia pięć złotych i sześćdziesiąt groszy [...] /
od rana do wieczora po dwanaście godzin pracowałem w terenie po całej orientacja
Polsce jeździłem proszę pana / **spalem jak pies** proszę pana / w takich bara-
koczach budach szopach różnych [...] // **od nikogo kiedy komuś poży-**
czalem nie żądałem daj mi procent od tego / nie / tyle ja ci pożyczyłem to
proszę mi oddać a bank no proszę o /
no to **lichwiarze / oszukują / oszustami** jakimi / na czym świat stoi są zakończenie / ocena

IV.

A: jak ten dach zdjęli to **strasznie** padał deszcz w nocy z soboty na niedzielę orientacja
// tędy leciało bardzo wanny podstawiłam wszystko / tu wzięłam / fotele
wszystko ponakrywałam linoleum no bo się boję że deszcz będzie padał to
mi zaleje wszystko jak mnie nie będzie / przecież ja dostałam z gromad-

kiej rady narodowej / ja sama się tu nie wprowadziłam / właściciel ma prawo do tego / ale państwo powinno mi dać w zamian

mieszkanie jakieś / nie pod gołe niebo wypędzać // nie mam z kim rozmawiać / pójde do gminy to pani z opieki powie / no pani sobie chodź załatwia / no ja chodzę załatwiam ja chodzę załatwiam / ale kto ze mną chce rozmawiać (?) no kto (?) // gdzie iść (?) / nad psami i kotami ochrona jest a nad ludźmi nie ma /

dach rozebrany wszystko pozalewane i nie ma nad to

rozwiązanie

ja nie wiem jak to jest

zakończenie / ocena

V.

A: on był w komisji i on tym dzielił / rozumie pan / dzielił

orientacja

i nam nie nadzielił / i pożyczki żeśmy nie dostali

rozwiązanie

nie mamy jak to doremontować / jestem na rencie i mąż jest na rencie / ja mam sześćdziesiąt cztery a mąż ma siedemdziesiąt / sześćdziesiąt a on ma siedemdziesiąt jeden / i mamy syna że pracuje w straży / i żona niepracująca i dwoje dzieci bliźniaków / chodzą / do drugiej klasy mają iść / i jeszcze dotej pory nie ma synowej bo nie miała gdzie się sprowadzić / no

orientacja

jego ludzie wybrali żeby on to jakoś podzielił no / a on sobie rodzinów jeszcze jakiś takich kilka miał / i i i bardzo on porządnym człowiekiem [niby jest - KW]

zakończenie / ocena

Jak pokazują przykłady, największa ilość elementów typowych dla skargi w pojawia się w orientacji oraz w zakończeniu. W orientacji następuje identyfikowanie czasu, miejsca, osób i sytuacji (Warchala 1993: 25), nadawca wskazuje tu osobę, na którą się skarży. Część „orientacyjna” może pełnić m.in. funkcję lokalizująco-informacyjną oraz wyjaśniającą, komentując zdarzenia i działania bohaterów, skarżący eksponuje tutaj swój stosunek do nich. Skargę realizującą się w strukturze narracyjnej z opowiadaniem potocznym łączy zatem również ocena. W narracji potocznej zakończenie może przybierać formę „komentarza o funkcji dydaktycznej, oceniającej lub uogólniającej” (Labocha 1990: 98), ponieważ w końcowych uwagach narrator określa, w jakim stopniu opowiedziana historia jest istotna dla danej sytuacji komunikacyjnej. Ocena zdarzeń w narracji może mieć charakter pozytywny (a nawet humorystyczny) lub negatywny, w skardze zaś ocena jest zawsze negatywna (por. Wyrwas 2002: 38-60).

Na koniec należałoby dodać, że oba omawiane w pracy gatunki potoczne łączy funkcja, jaką pełnią w komunikacji między ludźmi. Kiedy dzięki opowieści narra-

torchce wyrzucić na słuchacza pozytywne wrażenie oraz uzewnętrznić własne doznania czy doświadczenia życiowe, mamy do czynienia z ekspresywną (autoprezentacyjną) funkcją narracji. Funkcja integrująca cechuje te opowiadania, których celem jest zaakcentowanie wynikającej z przeżywania podobnych zdarzeń wspólnoty, solidarności ze słuchaczem. Bohdan Wojciszke i Wiesław Baryła (2001: 51-54), badający za pomocą metod psychologicznych wyznaczniki i funkcje narzekania, wymieniają m.in. funkcję katartyczną, autoprezentacyjną i relacyjną, które w dużym stopniu pokrywają się z opisywanymi przeze mnie w innym miejscu (zob. Wyrwas 2001a: 217) funkcjami narracji potocznej, które nazwałam ekspresywną (autoprezentacyjną) i integrującą.

Funkcja katartyczna narzekania objawia się tym, że dzięki skarżeniu się można doznać ulgi, pozbyć się nieprzyjemnych stanów emocjonalnych i to właśnie chęć poprawienia sobie samopoczucia jest często zamiarem czy oczekiwaniem narzekających osób (Wojciszke, Baryła 2001: 51-52). Rozmawianie o kłopotach pełni często funkcję terapeutyczną – narzeka się, aby lepiej zrozumieć swoje problemy. Deborah Tannen (1999) opisywała ludzkie narzekanie jako swego rodzaju rytuał konwersacyjny stanowiący sposób nawiązania z kimś porozumienia. Opowiadanie o problemach i rewanżowanie się podobnymi opowieściami bywa uznawane za wyraz solidarności, co potwierdzają również obserwacje Diany Boxer (1993). Opowiadanie z narzekaniem może się zatem często łączyć w sytuacji, gdy nadawcy wymieniają podobne doświadczenia.

Funkcja autoprezentacyjna narzekania polega na celowym kształtowaniu przez jednostkę, sposobu, w jaki jest ona postrzegana przez audytorium, np. „narzekanie na złą jakość produktów, usług czy niski poziom utworu artystycznego może sprzyjać kształtowaniu własnego wizerunku jako osoby subtelnej i obdarzonej wyrafinowanym smakiem, konesera [...], narzekanie na szefa czy współpracowników może służyć kształtowaniu wrażenia o własnych, daleko posuniętych kompetencjach” (Wojciszke, Baryła 2001: 52). W przypadku opowiadania potocznego analogiczna funkcja również łączy się z wywieraniem na odbiorcy pozytywnego wrażenia przez dostarczanie mu interesujących i umiejętnie opowiedzianych historii.

Funkcja relacyjna narzekania polega na pozyskiwaniu wsparcia i tworzeniu bliskich więzi społecznych (Wojciszke, Baryła 2001: 54). Opowiadania potoczne pełnią analogiczną funkcję (którą nazwałam funkcją integrującą) – często mają za zadanie zaakcentować wynikającą z przeżywania podobnych zdarzeń wspólnotę, solidarność nadawcy i odbiorcy, którzy (np. opowiadając sobie kawały) utwierdzają się we wspólnocie postaw i przekonań na dany temat.

Skargę potoczną z potocznym opowiadaniem łączy także podobieństwo funkcji pełnionych w ludzkich działaniach poznawczych. Badania prowadzone w ramach psychologii społeczno-poznawczej dowodzą, że potoczna wiedza człowieka jest magazynowana w umyśle w formie struktur (schematów, skryptów) narracyjnych. Opowiadanie stanowiłoby zatem formę porządkowania doświadczeń, ponieważ schemat narracyjny z centralną kategorią celu działania ma dominującą rolę w rozumieniu zdarzeń z codziennego życia (por. van Dijk 1985: 148; Trzebiński 1992: 33). Współcześnie także narzekanie zaczyna być postrzegane przez psychologów jako działanie związane z pewnymi schematami – skryptami narzekania, które są społecznie podzielanymi schematami ciągów zachowań wyrażających niezadowolone. Jak stwierdzają B. Wojciszke i W. Baryła (2001: 50), „schematy te są zarówno strukturami umysłu umożliwiającymi rozumienie obserwowanych zdarzeń, jak i procedurami behawioralnymi, tj. gotowymi programami zachowań, które mogą być wykonywane w sposób zarówno kontrolowany, jak i automatyczny, bezwysiłkowy”.

Ze skargą jako werbalną reakcją na doświadczane przez człowieka niepowodzenia stykamy się bardzo często w codziennych kontaktach z ludźmi. Zakres pojęcia skargi, jako słownej ekspresji negatywnych stanów psychicznych i fizycznych doznawanych przez człowieka, rozciąga się od struktur minimalnych typu „jak mi zimno” po dość rozbudowane narracje, w których zawierają się opisywane przykrości doświadczane przez nadawcę. Badania pokazują, że skarga mówiona bywa wyrażana w różny sposób (Wyrwas 2002: 30-72). Na ową różnorodność ujęcia tematu, charakterystyczną dla działań językowych podejmowanych w życiu codziennym zwracał uwagę m.in. Stanisław Gajda (1991: 72). Badacz ten podkreślał fakt, iż typowe cechy języka potocznego, takie jak ustność i spontaniczność, a także sytuacyjność oraz współwystępowanie w wypowiedziach szeregu kodów znakowych (prozodyczny, parafonetyczny – śmiech, płacz; wizualny – mimika, gest, ruch, dystans przestrzenny) nie pozostają bez wpływu na teksty generowane w kontakcie bezpośrednim. «W wyniku oddziaływania tych kontekstowych czynników teksty potoczne cechuje „astrukturalność”, którą widać również na płaszczyźnie gatunkowej, tekstowej» (Gajda 1991: 72).

Problem „astrukturalności” wydaje się jednak nie dotyczyć skargi potocznej pomimo jej kontaminacji ze strukturami narracyjnymi. Wielka różnorodność cechująca skargi mówione, widoczna tak pod względem objętościowym i strukturalnym, jak i pod względem środków językowych, nie powoduje bowiem zakłóceń w komunikacji. Potoczne skargi występujące w rozmowie są rozpoznawane przez uczestników określonej sytuacji komunikacyjnej jako realizacje wzorca gatunko-

wego, który służy do wyrażania niezadowolenia nadawcy. Psychologowie zauważają ponadto, że akty narzekania są postrzegane i przypominane jako bardziej centralne dla odtwarzanej sekwencji zdarzeń (por. Wojciszke, Baryła 2001: 50), jesteśmy zatem skłonni uznawać różnoraki gatunkowo i strukturalnie teksty za skargi, o ile tylko zidentyfikujemy intencję nadawcy wyrażającego słownie swoje niezadowolenie.

Literatura

- Bartmiński J., 1974, *O spójności pieśni ludowej. – Tekst i język. Problemy semantyczne*, red. M. R. Mayenowa, Wrocław.
- Boxer D., 1993, *Complaining and Commiserating: a Speech Act View of Solidarity in Spoken English*, New York.
- Depta K., 1998, *Struktura narracji mówionej*, „Język Polski”, z. 3-4.
- Depta K., 1999, *Wzorzec gatunkowy skargi*, „Stylistyka”VIII.
- van Dijk T. A., 1985, *Działanie, opis działania a narracja*, „Pamiętnik Literacki”, z. 1. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański. Wrocław 1993.
- Gajda S., 1991, *Gatunki wypowiedzi potocznych. – Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych*, red. S. Gajda i A. Adamiszyn, Opole.
- Grabias S., 1970, *Kontaminacje we współczesnym języku polskim*, „Annales UMCS”, sectio F, vol. XXV.
- Labocha J., 1990, *Opowiadania ludowe ze Śląska Cieszyńskiego w Czechosłowacji w świetle pragmatyki tekstu*, Kraków.
- Labov W., Waletzky J., 1967, *Narrative Analysis: Oral Version of Personal Experience. – Essays on the Verbal and Visual Arts*, ed. J. Helm, Seattle-London.
- Ochs E., 1997, *Narrative. – Discourse as Structure and Process. Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*, vol. 1, ed. T. A. van Dijk, London.
- Ong W. J., 1992, *Oralność i piśmienność. Słowo poddane technologii*, Lublin.
- Sujkowska-Sobisz K., Wyrwas K., 2003, *Dwa typy kontaminacji gatunkowych. – Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. II: *Gatunek i tekst*, red. D. Ostaszewska, Katowice.
- Tannen D., 1999, *Ty nic nie rozumiesz! Kobieta i mężczyzna w rozmowie*, Poznań.
- Trzebiński J., 1992, *Narracyjne formy wiedzy potocznej*, Poznań.
- Warchala J., 1993, *Potoczna narracja w dialogu. – Z problemów współczesnego języka polskiego*, red. A. Wilkoń i J. Warchala, Katowice.
- Wojciszke B., Baryła W., 2001, *Kultura narzekania i jej psychologiczne konsekwencje. – Zmiany w publicznych zwyczajach językowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa.
- Wojtak M., 1999, *Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych*, „Stylistyka”VIII.

Wyrrwas K., 2001a, *Kawał a narracja*, „Stylistyka”X.

Wyrrwas K., 2001b, *Skarga czy podanie? Kontaminacja wzorców tekstowych w strukturze adaptacyjnej gatunku mowy*. – *Stylistyka a pragmatyka*, red. B. Witosz, Katowice.

Wyrrwas K., 2002, *Skarga jako gatunek mowy*, Katowice.

Wyrrwas K., Sujkowska-Sobisz K., 2005, *Mały słownik terminów teorii tekstu*, Warszawa-Kraków.

Spoken Complaint in Narrative Structure

In this article the author presents some remarks on adaptive structure of spoken complaint. The analyses demonstrate the contamination of complaint and narrative structure. In analysed spoken texts narrative seems to be structurally “stronger” genre because of its structural dominant: narrative scheme, consisting of few elements arranged in turn (Abstract, Orientation, Evaluation, Result and Coda). However, spoken complaint has also a strong dominant which is semantic dominant – negation showing speaker’s attitude to events of his life. The negation exists on text surface or in deep semantic structure of words.

Analyses presented in this article shows that most complaint elements are located in Orientation and Coda which often contains speaker’s opinion about reported events. The opinion in everyday spoken narratives may be positive or negative, and sometimes it can be even humoristic, but in spoken complaint this final opinion is always negative.

Keywords: *spoken complaint, spoken narrative, narrative structure, genre of speech, adaptive structure, structural dominant, semantic dominant, genres of speech contamination*

[e-mail: kwyrwas@us.edu.pl]